

Володимир СТАРИК

Голова товариства “Український Народний Дім в Чернівцях”

ЛІКВІДАЦІЯ МАНЯВСЬКОГО СКИТУ В 1785 РОЦІ. БУКОВИНСЬКІ СВІДЧЕННЯ ЙОСИФІНСЬКОЇ “КУЛЬТУРНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”

Вплив йосифінських реформ на українське духовне життя Галичини і Буковини

Процес секуляризації церковних маєтків в останній чверті XVIII століття проходив майже одночасно і майже в однакових формах на українських землях, загарбаних Австрією і Росією. “Вільнодумні” історики (особливо в советські часи) звикли виправдовувати цей процес з точки зору інтересів держави, засуджуючи при цьому “ненажерливість” ченців в дусі давньоукраїнської сатиричної вірші “Плач киевских монаховъ, Киевъ, 1786 года, мая въ 1 день”:

Отци и братія, извѣстны ль вамъ перемѣны такіи,

Что для насъ уже вийшли уставы новин,

По коимъ всѣ деревнѣ не наши уже, –

Что же для насъ тяжелее можетъ быть и хуже.

О горестно время, но не быть инако,

Повелѣваетъ во новыи уставъ тако.

Какъ не досадно! Бывши господами,

А здѣлаться наконецъ какъ сѣще рабами!

Но все сіе послѣдуетъ точно!

Увы! О время горестно и незносно!

Такий підхід міг би і сьогодні мати право на існування, однак навіть австрійські історики вважали справжнім вандалізмом закриття німецьких католицьких монастирів – а всього в Австрії було тоді скасовано 738 монастирів. “Свідомством сумного вандалізму є спосіб, в який відбувалася ліквідація монастирів, цих скарбниць науки і мистецтва, – писав Альберт Єгер в своїй монографії про цісарів

Йосифа II і Леопольда. – Навіть якщо прийняти, що Йосиф II не наказував і не схвалював вандалізму, не маючи, можливо, достатньо відомостей про нього, все ж таки потрібно ствердити, що знищення, які сталися в часах Йосифа II, були б неможливими за часів імператора, який був би любителем мистецтва і науки” [1]. Для українських земель у складі Австрії надто важливу роль відігравала ще одна обставина. Церковні реформи та конфіскування монастирських маєтків, а часто і ліквідацію українських православних та греко-католицьких монастирів, здійснювала не українська держава, а держави-окупанти, яким цілком байдужими були і доля українських церков і те, який вплив матиме знищення багатьох визначних центрів давньої української культури на майбутнє української нації.

На жаль, динамічна епоха йосифінських реформ застала галицьких і буковинських русинів у стані глибокого сну. Далеко позаду залишилися ті часи, коли навіть наші національні супротивники мусіли визнавати, що у Львові, наприклад “мало русинів, але багато Русі”. Натомість Австрія застала в Галичині і на Буковині “багато русинів, але мало Русі”... Пасивність наших предків у відстоюванні своєї національно-релігійної ідентичності в цей переломний період історії просто вражає.

Чому ми можемо говорити про йосифінські реформи, жертвою яких впав, зокрема, і Манявський Скит як про культурну революцію, проводячи аналогії з культурними революціями недавніх часів? Йосиф II проводив свої реформи під гаслами: уніфікація державного життя (для цього впроваджувалася німецька державна мова замість латинської), піднесення культурного рівня народу (для цього запроваджувалася загальна початкова освіта “крайовими” мовами), боротьба з релігійними забобонами (для

цього ліквідовувалися “зайві” церкви та монастирі). Кошти для проведення своїх реформ цісар отримували від секуляризації (власне від конфіскації на користь держави) церковних маєтків. Австрійську владу не цікавила думка народу щодо схвалення цих реформ ані в корінній Австрії, ані тим більше в ново приєднаних землях Галичини й Буковини. Реформи впроваджували залізною рукою, причому і в Галичині, і в Буковині руками військової адміністрації.

Йосифінське реформування церковного життя здійснювалося шляхом зламання тисячолітніх традицій та ліквідації всіх церковних установ, які не відповідали критеріям цісарської тріади: надавати душпастирські послуги для визначеного державою числа парохіян, вести просвітню діяльність, надавати населенню благодійні чи інші соціальні послуги. Для аскетичних монастирів східної традиції в цій схемі не було місця. Бо навіть і стосовно “корисних” церковних структур держава проводила дискримінаційний поділ на “домінуючі” і “не домінуючі” релігії, хоча толеранційний едикт 1781 року і надавав рівні особисті громадянські права для віруючих різних конфесій. Для православних українців Галичини це означало ліквідацію останніх православних храмів Манявського Скиту, завдяки яким вони могли зберігати свою релігійну ідентичність. Для тисяч греко-католиків Буковини йосифінська церковна уніфікація означала позбавлення їх права мати власні ієрархічні структури та насильницьке розчинення у “домінуючій” православній спільноті, ієрархію якої австрійська влада румунізувала вже в перших десятиліттях свого панування.

Так само і корисний принцип навчати всіх дітей зрозумілою їм мовою у бездумному виконанні австрійських “реформаторів” перетворювався на свою протилежність. Наприклад, на Буковині, три чверті населення якої склали українці, крайовою мовою було оголошено молдавську, тож в заснованих в ході йосифінської культурної революції тривіальних та нормальних школах українських дітей вчили незрозумілими їм німецькою та молдавською мовами. Молдавська мова стала офіційною мовою і буковинської православної консисторії; буковинські українці на багато десятиліть перетворилися на “німу” націю. Надання демонстративної переваги задоволенню вимог значно менш чисельного молдавського елемента більш ніж на пів століття законсервували низький рівень національної свідомості буковинських русинів разом з усіма проблемами, що з цього випливали.

Іронією долі є й те, що Манявський Скит протягом півтора століття успішно розвивав свою діяльність серед мало прихильних до православної церкви обставин життя Речі Посполитої, натомість лише тринадцять років життя під берлом “толерантної” династії Габсбургів, які свого часу взяли на себе зобов’язання захищати права православних підданих Польщі, стали достатніми для ліквідації монастиря. На прикладі закриття австрійським урядом Манявського (або Великого, як називали його на Буковині) Скиту, вплив якого на формування духовної ідентичності і галицьких, і буковинських русинів годі переоцінити, бачимо, якого виміру насправді це була трагедія! Трагедія для сотень ченців і черниць, які втрачали свою домівку і єдиний, в їх розумінні шлях до спасіння душ; трагедія для тисяч галицьких та буковинських селян, яких чужинецький уряд позбавляв можливості жити в системі традиційних духовних цінностей; трагедія для української культури, бо гинув визначний осередок української книжності, духовної освіти, сакрального мистецтва...

Ліквідація ставропігійного статусу Манявського Скиту та його підпорядкування буковинській православної дієцезії

Історія Манявського Скиту від його заснування і аж до закриття тісно і нерозривно пов’язана з Буковиною, де його традиційно називали Великим Скитом. Вже в 1607 році засновник Скиту Іов Кня-

Рисунок церкви Воздвиження Чесного Хреста Скиту Манявського в м. Надвірна.

гиницький пішки пройшов через цілу Буковину аж до Сучави, де закликав тамтешнього митрополита не висвячувати жодного кандидата на львівську єпископську катедру аж доти, доки той в присутності свідків не складе присяги, що не дасть нахилити себе до унії. Коли занепав і був близький до повного спустошення заснований господарем Ієремією Могилою в 1581 році монастир Сучавиця, його наступник Василь Лупул, порадившись з сучавським митрополитом Варлаамом та радівецьким єпископом Теофаном, на прохання Марії Потоцької, дочки Ієремії Могили, 31 березня 1648 року передав цей монастир разом з усіма його маєтками (в тому числі і селом Мамаївці) у розпорядження “побожним отцям в монастирі Скитськїм в землі Руській”, які ще сім років перед тим відновили духовне подвижництво в Сучавиці і відтоді майже півтора століття успішно провадили одним з найшановніших буковинських монастирів. З того часу і аж до 1782 року монастир Сучавиця був філією Манявського Скиту, ченці якого переводилися сюди зі Скиту, тож Сучавиця була таким же центром староукраїнської культури на Буковині, яким був Скит в Галичині.

Ктиторами Манявського Скиту були також і інші господарі та буковинські бояри. В 1659 році господар Георгій Гіка подарував Скитові десятину

від чернівецьких міських ґрунтів. Боярин Соломон Берладян в 1667 році подарував Скиту сусіднє з Мамаївцями село Ревна, а бояриня Ілона Беняса в 1710 році подарувала йому село Брідок на Дністрі. Запам’ятаймо назви всіх маєтків Манявського Скиту на Буковині – Чернівці, Мамаївці, Брідок, Сучавиця ще й тому, що саме в цих місцевостях розвиватимуться драматичні події після ліквідації Скиту. В 1748 році молдавський господар Григорій Гіка виклопотав від константинопольського патріарха Паїсія останнє підтвердження ставропігійних прав для Манявського Скиту, довершивши складну конструкцію матеріальних та церковно-правних підвалин його існування.

Канонічна незалежність від місцевих владик та економічна незалежність від місцевих ктиторів – ось дві опори, на яких тримався Манявський Скит впродовж усього XVIII століття; зруйнування котроїсь з них загрожувало не лише добробуту, але й самому існуванню монастиря. Після окупації Австрією Галичини в 1772 році та Буковини в 1774 році, вперше за всі часи існування монастиря витворилася ситуація, коли і сам Манявський Скит, і всі його маєтки

опинилися в межах однієї держави, ба навіть однієї провінції, оскільки буковинська окружна адміністрація в той час підпорядковувалася галицькому генеральному командуванню. Раніше, згідно з існуючими в Речі Посполитій та в Молдавському князівстві порядками, після вступу на престол нового короля чи господаря Манявський Скит подавав на затвердження всі привілеї на свої маєтки, отримуючи таким чином конфірмації або підтвердження на право володіння цими маєтками. Однак, після довгих клопотань ченцям Манявського Скиту вдалося отримати лише написаний в дуже загальних виразах декрет цесаревої Марії Терезії про те, що монастир може володіти і користуватися всіма тими маєтками, якими він володів в Галичині станом на 1772 рік. Доля буковинських маєтків Манявського Скиту, які склали 97% від усього майна монастиря, залишилися невизначеною...

Для історика української церкви або української культури вивчення останнього, “австрійського” періоду існування Манявського Скиту за тогочасними офіційними джерелами може видатися не дуже цікавим. Австрійські урядові документи, в яких йдеться про ліквідацію Манявського Скиту, нагадують швидше не документи церковного або культурного характеру, а бухгалтерські баланси підприємства-банкрута, в яких до найменших дрібниць підраховується вартість майна та суми прибутків від монастирських маєтків. Для австрійських генералів та фельдмаршалів, котрі в той час керували Галичиною та Буковиною, чернечі традиції української православної церкви важили так само мало, як і культурні традиції автохтонного населення обох країв. Своїми діями вони беззастережно виконували волю цесаря Йосифа II, який в своїй просвіченій монархії не бачив місця для більшості монастирів. Зіткнення доведеного до крайності “просвіченого” прагматизму австрійських урядовців з незмінним від віків традиційним способом буття скитських ченців з фатальною неминучістю наближувало кінець Великого Скиту.

Відкритим сигналом до “початку кінця” Манявського Скиту став цесарський патент Йосифа II від 24 березня 1781 року, котрим “монастирі цілковито звільнялися від всяких сумнівних зв’язків, які вони утримували з закордонними духовними начальниками і генералами орденів, і на майбутнє їм заборонялося посилати своїх старших на загальні збори поза цесарсько-королівськими краями”. Всі структури православної церкви в Австрійській імперії повинні були керуватися прийнятим в 1777 році Регламентом іллірійської нації. Розривався зв’язок останньої української церковної спільноти з константинопольською церквою матір’ю. Колишній незалежності Манявського Скиту настав кінець.

З цього моменту нещастя сипалися на голови скитських ченців одне за одним. Влітку 1781 року

під час відвідання філіального скиту Мамаївці на Буковині помер ігумен Манявського Скиту Доротеї, там його й поховали. Австрійська влада в особі військового адміністратора Буковини генерала Енценберга заборонила вільний вибір нового ігумена, наказавши радівецькому єпископові Доситеєві Херескулу призначити адміністратора – тимчасового керівника Скиту. Це спричинило перший конфлікт між скитськими ченцями та буковинським православним владикою. 7 вересня 1781 року владика Доситеї письмово доповідав Енценбергу: “В монастир Великий Скит в Галичині відповідно до його привілеїв я не можу втручатися без виразних повноважень, які я просив би мені надати. Я не можу призначити вікарія в монастир Скит, бо тамтешні ченці не приймають моїх наказів і відмовляються мені підпорядковуватися” [2].

Скарга єпископа Доситея прискорила рух бюрократичної машини у Відні, і 20 жовтня 1781 року чесько-австрійська надвірна канцелярія повідомила надвірну військову раду про те, що “його величність зволив видати наказ галицькій крайовій губернії, згідно з яким розташований в тому краї василіанський монастир Скит, який колись був залежний від патріархів в Константинополі, підпорядковується ад спіритуалія радівецькому неуніатському єпископу, як і решта розташованих на Буковині неуніатських василіанських монастирів”. Цей цесарський патент дав змогу владі Доситею призначити для Скиту вікарія.

Треба зазначити, що буковинський владика Доситеї Херескул перебував тоді у не менш гострому конфлікті з буковинським православним чернецтвом, яке не хотіло визнавати над собою його влади.

Водночас Манявський Скит став одним з об’єктів реформи буковинської православної церкви, яка розпочалася невдовзі після припинення підпорядкування цієї церкви молдавському митрополитові та константинопольському патріархові. Буковинська окружна адміністрація запропонувала відокремити від Скиту монастир Сучавиця, перевівши останній в пряме підпорядкування радівецького єпископа Доситея. Це означало втрату багатьох маєтків Скиту, тож майбутня доля його пів сотні ченців ставала б цілком невизначеною.

Тому що владика Доситеї Херескул та буковинська консисторія не виявляли достатнього запалу у реформуванні власної церкви, австрійська влада вирішила впроваджувати церковну реформу за допомогою окремої змішаної духовно-світської комісії, фактичним головою котрої став сербський архимандрит Гедеон Никитич, відряджений з цією метою на Буковину.

“Воля монарха є святою, – роз’яснював суть реформи в листі до Гедеона Никитича від 20 квітня 1783 року генерал Енценберг. – Найвища воля ви-

*Монастир Скит Манявський.
Руїни головної вежі
до реставрації.*

*Монастир Скит Манявський.
Сучасний вигляд.*

магає, щоб світські справи, управління маєтками і подібні заняття духовенства, а особливо серед чернецтва, були припинені як недоречні. Вони відвертають їх від духовних справ, а і серед народу духовні цим не здобувають особливої поваги. Вони повинні жити в самотності, згідно з їх статутами, а з їхніх зібраних маєтків повинен бути створений фонд, який буде управлятися окремо. З цього фонду духовенство отримуватиме кошти на прожиття тощо. Решта ж повинна бути використана для заснування звичайних нормальних шкіл для навчання неосвіченої молоді.

Тому що цей маленький край має забагато монастирів і число ченців в них є дуже велике, то потрібно скоротити число монастирів, відповідно зменшивши число ченців. Так само повинно бути врегульованим і число попів відповідно до числа сімей у всіх місцевостях краю. Для досягнення і того, і іншого наміру потрібно насамперед з'ясувати стан рухомих і нерухомих маєтків буковинського духовенства і його переписати. Після цього треба обдумати – які монастирі скоротити, а які залишити, і скільки ченців залишити в монастирях. Якщо це станеться, тоді дуже легко можна буде зробити розрахунки і підбити відповідний баланс – що потрібно для утримання консисторії і забезпечення духовенства, а також для заснування шкіл. Стане ясно, чи вистачить прибутків з духовних маєтків для забезпечення одного і другого. В цьому полягає найвищий намір його величності цесаря...” [3].

Голова галицького генерального командування фельдмаршал-лейтенант Шредер в листі до буковинської окружної адміністрації від 22 вересня 1783 року висловив впевненість в тому, що “ревна праця вже прибулого в округ пана архімандрита Гедеона Никитича принесе успіх врегулюванню духовних справ, тому очікуємо тепер якнайшвидших відомостей, що стосуються монастиря Скит, щоб можна було їх представити високим установам”. І справді, невдовзі комісія на чолі з Гедеоном Никитичем відвідала Манявський Скит і уклала там 7 листопада 1783 року “Консигнацію дарчих, привілеїв і інших документів, що знаходяться в монастирі Великий Скит в Галичині” – всього на 29 позицій. Окрім того, ознайомившись з життям 49 ченців Манявського Скиту, архімандрит Никитич дуже позитивно характеризував їх надвірній військовій раді, як діяльних і добре підготовлених.

Про авторитет, яким користувалися в той час духовні Манявського Скиту, свідчить і те, що серед двох членів консисторії, які представляли православні монастирі Буковини і Галичини, одним був представник Великого Скиту Орест Гунгарович, який, як і решта членів консисторії, отримував за своє урядування 25 флоринів місячно. На початку 1783 року президент надвірної військової ради граф Гадік пропонував навіть призначити котрогось з ченців Ма-

нявського Скиту майбутнім єпископом Буковини на випадок смерті Доситея Херескула. В березні 1784 року надвірна військова рада розглядала можливість навчання кандидатів духовного стану з Буковини в Манявському Скиті в Галичині.

Однак Манявський Скит мав небезпечного неприємеля в особі галицького губернатора графа Йосифа Бригідо, котрий в своїх рекомендаціях галицькому генеральному командуванню раз у раз радив закрити цей монастир. Зокрема, в своєму листі до галицького генерального командування від 20 лютого 1784 року граф Бригідо писав:

“При сучасному стані речей збереження монастирів не може мати іншої мети, ніж душпастирство або шкільне навчання. Однак тому, що в Галичині немає жодних мешканців грецького не уніатського обряду, то ця перша мета для монастиря Скит відпадає сама собою. Щодо шкільного навчання, то хоча скитські василіани і можуть бути використані для цієї мети, однак при докладнішому розгляді цієї справи виявляється, що і тут не можна очікувати якихось особливих успіхів через розташування монастиря серед лісу.

Внаслідок таких утруднень та через непотрібність цього монастиря він, в силу існуючих приписів повинен бути закритим, навіть якщо б він був прихильний до домінуючої релігії. На мою думку, найслухніше його було б закрити, сполучивши з одним із буковинських монастирів.” [4]

Від часу заснування православної буковинської консисторії доля Манявського Скиту формально вирішувалася саме на її засіданнях, хоча, безсумнівно, консисторські радники лише оформлювали належним чином вказівки, що надходили в Чернівці з Відня. Вже на першому засіданні консисторії 24 лютого 1784 року генерал Енценберг поставив перед керівництвом буковинської православної церкви три першочергові завдання:

“1. Всі єпископські і духовні маєтки і нерухомості в Буковині повинні перейти в казенне управління.

2. З їхніх прибутків повинен забезпечуватися фонд для утримання всього кліру, єпископа, консисторії, церков, монастирів і шкіл.

3. Треба раз і назавжди встановити на майбутнє число духовенства і монастирів, які залишаться, та визначити суму, необхідну для утримання їх самих, а також церков та будинків.

На думку військової адміністрації в Буковині потрібно залишити три монастирі – Сучавиця, Молдавиця і Путна, і визначити в них для кожного монастиря по 13 ченців для служби божої, включаючи ігумена і по три брати для домашньої роботи.” [5].

Обидва православних єпископи – Доситей Херескул та Гедеон Никитич (на цей час вже православний єпископ Семигороду) – погодилися беззаперечно з першими двома пропозиціями, стосовно

ж третього, який безпосередньо стосувався долі Манявського Скиту, внесли свою “контрпропозицію” на друге засідання консисторії, яке відбулося 27 лютого 1784 року. Єпископи запропонували залишити всі 7 існуючих на той час монастирів – Путна, Сучавиця, Солка, Драгомирна, Гумора, Молдовиця і Воронець на Буковині та Манявський Скит в Галичині, причому в Путні, Сучавиці та Скиті мали би залишитися по 23 ченці та по 1 ігумену, в решті п'яти буковинських монастирів мали б залишитися по 11 ченців та по 1 ігумену, а ще 4 ченці мали б жити в колишній митрополичій церкві в Сучаві.

Однак ще до того про консисторські дискусії щодо майбутнього буковинських монастирів стало відомо усім ігуменам, оскільки двоє з них були членами консисторії. Наступила вибухова реакція, відома в історіографії під назвою бунту буковинських ігуменів, які вже 8 березня 1784 року надіслали заяву буковинській крайовій адміністрації про те, що вони ані не можуть, ані не хочуть погодитися з порядками, які влада має намір запровадити на Буковині і заявляли про свій намір 10 травня 1784 року разом зі всіма ченцями емігрувати з цесарських країв. “Ми просимо з цілою смиренністю, щоб нам про нашому відході не заборонялося забрати з собою коштовності і ризи святих монастирів, а також рухоме майно, коней, волів та овець, та деяку суму зібраних нами прибутків” [6] – писали ігумени. Під заявою ігуменів немає підпису ігумена Антонія з Гумори, котрий пізніше приєднався до бунту, а також ігумена Скиту, котрий через віддаленість або з інших причин не брав участі у цій конспірації. Натомість відомо, що інший скитський чернець, ігумен монастиря Сучавиця Антіохій Драгомирецький, котрий вважався найосвіченішим серед православного духовенства Буковини, був одним з провідників та ідеологів бунту ігуменів.

Після безрезультатних переговорів з ігуменами єпископ Доситей пояснив генералові Енценбергові причину їх бунту так: “Люди, які раніше мали свободу і вільність під яським митрополитом, затіяли це, щоб зберегти свободу”. Ще відвертіше буковинські ігумени пояснили мотиви своєї поведінки в заяві до цесаря від 2 (13) травня 1784 року:

“Ми, покірні і віддані слуги святої цесарської величності, ченці греко-східної віри, котрі живуть

в монастирях на Буковині під щасливим пануванням вашої святої величності, падаємо в найглибший покорі до трону вашої найблагодінішої цесарської і королівської апостольської величності і оголошуємо з цілою смиренністю, що ми всі і всі обставини нашого життя бурхливо захитані і віддані на поталу в такій мірі, що ми заледве можемо виконувати наші обов'язки як ченці, а також як християни.

Причини нашого збентеження є такі:

1. Ми бачимо нас відділеними від нашої матері східної церкви, хоча в тісному зв'язку зі східною церквою полягає весь мир і весь спокій нашої душі.

2. Ясним є те, що наша греко-східна релігія, в якій покоїться надія нашого спасіння, тут в буко-

Монастир Скит Манявський. Руїни дзвіниці до реставрації.

Монастир Скит Манявський. Сучасний вигляд.

Рисунок церкви монастиря в с. Ревна.

винському окрузі вже є виставлена на найбільшу небезпеку і є піддана на найбільші безладдя і насильства.

3. Надання і фундації спочилих в Бозі богоугодних фундаторів наших в Буковині розташованих монастирів, на яких оснований чернечий стан і ціле наше життя, різним способом вирвані з законного становища, дощенту знищені і зруйновані, так що навіть цілий наш чернечий орден пропадає і це ясно впливає з усіх подій в буковинському окрузі.

Тому що наше покликання є потрясеном до підвалин і нам відібрана вся надія, ми не бажаємо більше залишатися в буковинському окрузі...” [7].

3 липня 1784 року буковинська консисторія винесла вирок у справі бунтівних ігуменів. Прощено єдиного ігумена монастиря Драгомирна Єнакія Попескула, котрий заявив, що його підбурили до поганих дій, ігуменів Якова Стефановича, Антіохія Драгомирецького та Артемона Кнесикова усунуто з посад та заслано в Манявський Скит, ігумена Венедикта Теодоровича з монастиря Молдавиця так само заслано в монастир Сучавиця, а ігумена Антонія Григорієвича ухвалено цілком видалити з буковинської дієцезії. 9 липня всі фігуранти справи написали покайного листа до консисторії, в якій просили пробачити їм їхні злочини та дозволити залишитися на колишніх посадах. Остаточний вирок консисторії полягав в тому, що попередній вирок повинен бути виконаний лише в частині зміщення винних з посад ігуменів та їх переведення в інші монастирі.

Так безрезультатно закінчився бунт ігуменів буковинських монастирів проти скорочення числа

буковинських монастирів та ченців, а також проти конфіскації монастирських маєтків та передачі їх в державне управління. Манявський Скит не взяв відкритої участі в цьому бунті, що підняло на короткий час престиж скитських ченців в очах австрійської влади. Вже 27 березня 1784 року голова надвірної військової ради граф Гадік в листі до Доситея Херескула пропонував замінити непокірних і неосвічених ігуменів буковинських монастирів ченцями з Манявського Скиту “чий добрий устрій є дуже відомим”.

Набагато більше значення для Манявського Скиту мало те, що після придушення бунту буковинських ігуменів було усунуто останні перешкоди на шляху до реалізації австрійським урядом його планів реформування буковинської православної церкви, в яких не було місця для розташованого за межами буковинського округу Манявського Скиту. Нічого не допомогла і лояльна до влади поведінка

скитського ієромонаха Ореста Гунгаровича, котрий в 1784 році був членом буковинської консисторії. Вже в червні того ж року генерал Енценберг завершив складання проекту Плану духовного життя в чернівецькому окрузі, в якому виразно говориться про скасування монастиря Великий Скит разом з ще чотирма буковинськими монастирями, про майбутнє переведення ченців-супернумераріїв до залишених буковинських монастирів, а також про те, що Манявський Скит буде закритий після прийняття галицькою крайовою губернією відповідного розпорядження.

Тоді ж укладений другий контр проект єпископа Доситея востаннє містив пропозицію не скасувати Манявський Скит, а залишити його існувати з мінімальним числом ченців [8], перевівши решту його ченців у стан супернумераріїв та дозволивши їм жити в тому ж таки Скиті. Втім, пропозиція владика Доситея, щоб “ченці Великого Скиту задовольнялися своїми власними прибутками в Галичині і більше нічого не отримували з буковинського релігійного фонду” робила цю пропозицію просто гарним жестом – вже від початку 18-го століття скитські ченці жили за рахунок буковинських маєтностей, а в 1784 році могли б утримувати з своїх галицьких прибутків заледве кількох ченців. Відмовляючи Манявському Скитові в підтримці, яку надавали йому буковинці впродовж півтора століття, буковинський православний владика Доситей Херескул свідомо сприяв скасуванню останнього вогнища православної віри в Галичині.

Майбутнє Манявського Скиту опинилося в руках керівників галицької губернії та галицького генерального командування, які надсилали до Відня численні рекомендації про закриття монастиря,

намагаючись спонукати надвірну військову раду до видачі цісарського декрету про ліквідацію Скиту. “Цілковите закриття монастиря Великий Скит є тим більше рекомендованим, – писав до надвірної військової ради галицький генеральний командувач фельдмаршал-лейтенант Шредер 9 жовтня 1784 року – що в Галичині немає жодних мешканців грецького не уніатського обряду і ченці цього монастиря не можуть бути там використаними ані для душпастиства, ані до шкільного навчання. Через цю свою непотрібність монастир, навіть якщо б він належав до домінуючої релігії, згідно найвищого переконання не міг би далі існувати. З іншого боку треба визнати, що ці духовні з Великого Скиту, якщо їх дійсно буде приділено в залишені буковинські монастирі, стануть для буковинського округу більше тягарем, бо вони, як не знаючи крайової мови русняки, не зможуть бути використані для жодної корисної справи. Тому лише від найвищого рішення залежатиме, чи не доцільно було би при запланованому скасуванні монастиря або зменшенні числа його ченців перенести і приділити в інші краї, де є не уніати їхньої нації тих ченців, кому випаде стати зайвим” [9].

В свою чергу надвірна військова рада в своєму проекті щодо впорядкування духовних справ на Буковині від 12 лютого 1785 року стверджувала, що “дальше збереження і забезпечення монастиря Скит або його скасування залежать лише від галицької губернії, тому що згаданий монастир не має жодного внеску в буковинський релігійний фонд. Через це крайові установи Галичини повинні обговорити і вирішити, наскільки вистачає галицьких прибутків цього монастиря для його подальшого існування і чи, натомість не потрібно скасувати монастир?” 28 березня 1785 року граф Гадік, голова надвірної військової ради, повідомляв галицьке генеральне командування, що “якщо обставини зміняться настільки, що вільні вакансії в залишених буковинських монастирях будуть заповнені ченцями з монастиря Скит, а об’єднані політичні надвірні і камеральні установи визнають за доцільне скасувати монастир Скит у Галичині, то в цьому разі духовні з монастиря Скит перейдуть у категорію ченців-супернумераріїв на Буковині, а все, чим вони володіли, включно з будівлями Скиту та всім, що йому тепер належить і в чому б воно не полягало, повинно бути передане буковинському релігійному фонду” [10].

Справа закриття Манявського Скиту набирала обертів. В квітні-травні 1785 року буковинська окружна адміністрація конфіскувала всі розташовані на Буковині маєтки Скиту, передавши їх в розпорядження буковинського релігійного фонду. Критичний стан скитських ченців спонукав галицьку крайову губернію подати 30 травня 1785 року доповідну записку цісарю Йосифу II, в якій писала: “Наша крайова установа повинна забезпечувати або утримува-

ти скитських василіан з залишених маєтків, бо буковинська адміністрація відмовилася це робити, хоча й конфіскувала їх маєтки” [11].

На Буковині ж тим часом внаслідок масової еміграції за кордон тамтешніх ченців монастирі стояли майже порожніми. Новий архімандрит Іоанн Фельдварі, призначений на допомогу владіці Херескулу австрійським урядом, писав у своєму звіті до окружної адміністрації 24 квітня 1785 року: “Дійшло до нас, що більшість вже розподілених ченців вимагають паспорти і хочуть відійти в Молдавію, після чого також і три залишені монастирі залишаться частково порожніми, частково ж лише з такими особами, котрі через старість і хвороби на зможуть навіть звичайні служби Божої відслужити. Тому що на сьогодні немає жодних інших ченців, щоб заповнити ці монастирі, то коли навіть буде дозволено перевести сюди ченців Великого Скиту, все ж виникатиме питання, чи ці ченці повністю або в більшості виявляться до цього готовими?” [12]. Враховуючи цю обставину, окружна адміністрація зняла всі свої застереження щодо “немолдавськості” ченців Манявського Скиту і виявила бажання, щоб всі вони були переведені на Буковину. Про це довідуємося з чергового послання фельдмаршала Шредера до галицької губернії: “Тамтешня окружна адміністрація, всупереч своїм попередньо зробленим заявам, одноставно з буковинською консисторією запропонувала, щоб ці духовні з монастиря Скит були до них приєднані. Тому надвірна військова рада, приймаючи до уваги те, що в цій останній заяві стосовно ченців Великого Скиту не надається великого значення тій обставині, що вони не володіють буковинською крайовою мовою, ухвалила, що в разі, коли б найвищі надвірні установи визнають за потрібне скасувати галицький монастир Скит, то його духовні будуть переведені на Буковину в категорію ченців-супернумераріїв” [13].

Скитські ченці дали відмовну відповідь на ці пропозиції, виклавши її 31 травня 1785 року в листі до відповідних установ. Водночас вони продовжували надсилати до надвірних установ та до самого цісаря прохання про збереження Скиту та повернення монастирю його маєтків, вже вкотре нагадуючи про те, що “Росія в потребі захищала наші вільності”. “Наш монастир приведено в важкий і жалюгідний стан, і ми через нужду мусимо погибати – писали скитські ченці в петиції до Йосифа II 9 липня 1785 року. – Натомість за збереженням цього монастиря промовляє релігія, терпимість і угоди, а також те, що його духовні завжди вели самотній і повчальний спосіб життя...”

Однак всі зусилля скитських ченців виявилися марними... Виконуючи резолюцію цісаря Йосифа II, 23 липня 1784 року надвірна військова рада прийняла рішення про скасування Манявського Скиту. Вже 30 липня це розпорядження було отримано буковинським окружним правлінням, яке в свою чергу дало

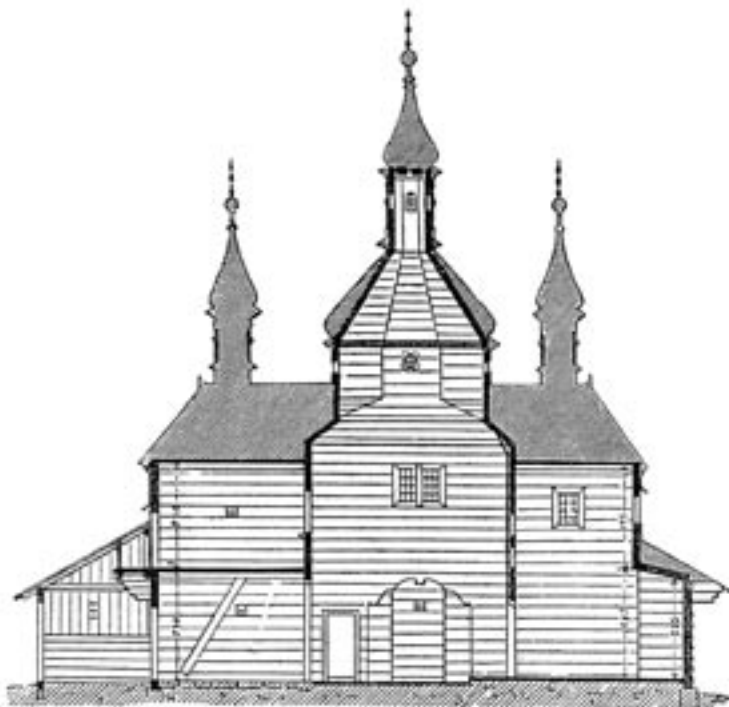

Рисунок церкви монастиря в с. Ревна.

повторне доручення консисторії заміщувати звільнені вакансії в трьох залишених буковинських монастирях найздібнішими ченцями з монастиря Великий Скит.

Ліквідація Манявського Скиту. Боротьба скитських ченців за право емігрувати цілою громадою

Досі не було відомо точної дати ліквідації Манявського Скиту, оскільки навіть найвідоміший дослідник історії монастиря Юліан Целевич не мав нагоди ознайомитися з урядовими документами про закриття монастиря, не здогадуючись, що всі ці інвентарі зберігалися тоді і зберігаються нині в столиці Буковини. День великої скорботи для ченців Манявського Скиту настав 1 вересня (21 серпня) 1785 року, коли окружний комісар Станіславівського крайсауту І. Яшевський прибув до монастиря з офіційним розпорядженням про закриття Скиту. Того ж дня Яшевський почав складати список всіх членів Скиту (консигнацію), куди, окрім стандартних біографічних даних, заносилися відомості про те, куди бажає податися кожен чернець. Більшість ієромонахів та братів висловилися за переїзд до “Росії”, під якою, очевидно, розумілися землі колишньої Гетьманщини. Напевно, не випадковим є й те, що народжені в Галичині та в Польщі скитські ченці бажали виїхати до Росії, натомість народжені в Вінниці, Костянтинові, Меджибожі заявили про своє бажання залишитися на Буковині в тамтешніх монастирях, не

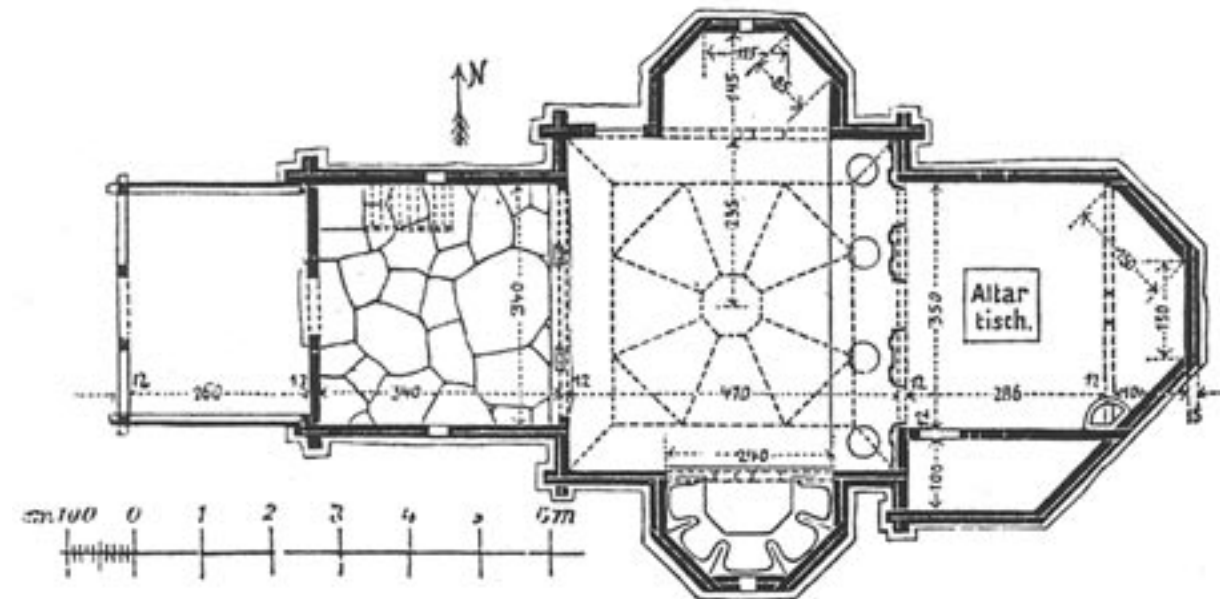
бажаючи знову відчутти на своїй шкірі московські порядки.

Водночас окружний комісар Яшевський та управитель солотвинських камеральних маєтків Штрассер приступили до опису документів, коштовностей, євангелій та риз Манявського Скиту. Кожну річ було зважено, для кожної визначено пробу благородного металу та вартість в грошах. Не дивно, що процес складання цього інвентарю затягнувся майже на тиждень, аж до 7 вересня 1785 року, коли скитські коштовності та ризи загальною вартістю майже 5 тисяч флоринів було перевезено на зберігання в Станіславівську окружну касу. Днем раніше, 6 вересня 1785 року було укладено урядовий реєстр документів Скиту, які також забрала з собою комісія станіславівського окружного правління. Покрайній напис на рукописній книзі “Завіт духовний Теодосія”, який ченці Манявського Скиту поклали згодом в буковинському монастирі Путна “Року 1785 августа 26 разо-ренній Скит” [14], важливий не лише як ствердження точної дати закриття монастиря (6 вересня 1785 року), але й як оцінка, дана йосифінським реформам одним із сучасників подій з українського боку. Ще один покрайній напис на старовинному Букварі, знайдений свого часу Антоном Петрушевичем “Сію книгу рекомую Букварь даровал мнѣ Фадей діяконъ скитскій року Божія 1785 дня 25 августа, того жъ дня вигнанни зъ Скиту” [15] подає нам свідчення очевидця про день, коли скитські ченці залишили свою обитель – 5 вересня (25 серпня) 1785 року.

Зберігся датований 5 вересня 1785 року опис майна, купленого скитськими ченцями для потреб своєї останньої подорожі з Манявського Скиту на чужину.

В буковинській консисторії скитські ченці зустрілися з архимандритом Іоанном Фельдварі та генералом Енценбергом, які запропонували прибулим оселитися в скасованому монастирі Молдавиця в якості ченців-супернумераріїв з денним утриманням по 20 крейцерів кожному. Ті ж з ченців, котрі б побажали емігрувати за кордон, мали б подати індивідуальні прохання та назавжди відмовитися від державної пенсії. “Ім було найлюб’язніше і найпереконливіше представлено ті користі, які випливають для них з виконання найвищого наказу, а також представлено ясно ті неприємності, які справедливо потягне за собою їх непокірність” – зазначав у своєму звіті генерал Енценберг. Рішуче “Ні!” було відповіддю скитських ченців; вони заявили, що бажать емігрувати лише всі разом і відмовилися підписувати зречення від пенсії. Після складення своєї заяви всі скитські ченці від’їхали до колишнього монастирського села Мамаївців.

Про обставини цієї подорожі розповідає укладена скитськими ченцями 26 (15) вересня 1785 року в Мамаївцях заява.

План церкви монастиря в с. Ревна.

Відмова скитських ченців виконувати розпорядження самого цісаря Йосифа II мала революційний характер, і не лише тому, що безборонні ченці стали на прю з могутньою абсолютистською монархією. Ми пам’ятаємо, як швидко уряд пересилив опір буковинських ігуменів рік перед тим, примусивши їх написати покайні заяви. Випереджаючи епоху, скитські ченці спробували відстояти право бути іншими, причому не лише своє індивідуальне право, а й право цілої своєї чернечої спільноти. На жаль, тогочасні українці Галичини і Буковини не мали такої ж рішучості про право відстоювати власні національні та культурні цінності, поринувши в більш ніж півстолітній глибокий сон.

Розмістившись в Мамаївцях, скитські ченці послали до Львова своїх представників, ієромонахів Палладія і Онуфрія, які 29 вересня подали прохання до галицького намісника графа Бригідо про видачу паспортів всім ченцям для виїзду в турецьку Молдавію. В своїй заяві ченці писали, що вони є такі пригнічені рішенням про закриття Скиту, що втратили віру в справедливий розгляд питання про відновлення діяльності монастиря, тому хочуть ще до зимових морозів виїхати за кордон. Своє перебування на Буковині ченці розглядали як вимушене затримання на шляху до своєї мети – спільної еміграції за кордон. Однак 29 жовтня 1785 року надвірна військова рада повторила своє рішення – ченці зможуть емігрувати до Росії чи Молдавії лише по-одному та взаємін за відмову від майбутньої пенсії.

Це не стримало скитських ченців від продовження боротьби за свої права. 7 листопада вони подали чергову скаргу на ім’я цісаря Йосифа II, в якій скаржилися на те, що їх примушено Станіславівським окружним правлінням покинути рідний

монастир так несподівано, “що вони заледве встигли взяти з собою їх власні найнеобхідніші речі. Вони мусили негайно покинути монастир і з того часу ведуть жалюгідний спосіб життя, бо, залишені самі на себе в Мамаївцях на Буковині, мусять перебувати там майже під голим небом” [16].

Далі ченці вимагали від цісарського уряду дотримання трактату між Австрією та Польщею з 1772 року, згідно з яким монастир повинен був непорушно користуватися всіма своїми маєтками, якими він володів у вересні 1772 року і просили дозволу повернутися для подальшого проживання в Манявський Скит – або ж дозволити їм емігрувати за межі краю.

Непокірність скитських ченців не на жарт роздратовала австрійське військово командування, тож 21 листопада 1785 року генерал Енценберг направив сувору ноту до буковинської консисторії з вимогою до 23 листопада “послати всіх без винятку ченців Великого Скиту до Молдавиці, придавши їм для супроводу надійного попа або протопопа, котрий видаватиме їм щоденне утримання аж до визначеного місця, доставивши їх таким чином туди, куди належить” [17]. На зроблене їм консисторією попередження скитські ченці відреагували таким чином – 25 листопада вони всі непомітно для влади покинули Мамаївці і пішки відправилися в село Брідок поблизу Миткова, в давній маєток Манявського Скиту. Генерал Енценберг, гадаючи що ченці вирішили повернутися в Галичину, повідомив про це галицьке генеральне командування своїм донесенням від 30 листопада 1785 року:

“На зроблене консисторією цим ченцям повідомлення, що вони повинні відправитися на визначене їм місце в Молдавицю, вони заявили, що ніколи не перейдуть до Молдавиці, хіба що заарештованими.

Після цього вони всі разом відійшли з Мамаївців, повернувшись, безперечно, назад до Галичини.

Що робити з цими хиткими і непокірними ченцями, про це очікуємо високої вказівки тим негайніше, що це є дуже небезпечна справа, коли краєм вештаються близько сорока невдоволених ченців...” [18].

Того ж дня 30 листопада 1785 року перебуваючі у Відні представники ченців Манявського Скиту подали на ім'я цісаря Йосифа II чергову скаргу на те, що “окружний комісар з Станіславова настоював на негайному відході духовних з монастиря, так що в них майже не було часу одягнути на себе власний одяг. В спішці і замішанні, коли їм було надане право споживати призначену пенсію або в Галичині або в Буковині, вони обрали останню”.

Далі ченці, реанімуючи першу контрпропозицію владики Доситея з лютого 1784 року, пропонували цісареві дозволити їм перебувати в Галичині, а доки буде визначене місце їх перебування, мешкати в їх колишньому монастирі; щоб 25 ченцям було дозволено і надалі мешкати в монастирі Скит з щоденною пенсією в 40 крейцерів; щоб монастир Сучавиця і надалі залежав від Манявського Скиту. Якщо цісар не побажає сповнити ці прохання, то ченці просять дозволити їм всім відразу від'їхати до Молдавії.

7 грудня 1785 року генеральний командувач Галичини фельдмаршал Шредер повідомив буковинську окружну адміністрацію про те, що скитських ченців в Галичині немає і висловив припущення, що “вони, можливо, відійшли до Молдавії, непомітно прокравшись на той бік” [19]. Шредер також радив застосовувати до впертих ченців усі засоби, які має єпископ Доситей стосовно підлеглого йому кліру у разі, якщо б ці ченці знову з'явилися на Буковині.

Тим часом виявилося, що навіть з точки зору австрійських законів, ченці Манявського Скиту мали рацію, заявляючи про незаконність конфіскації їх маєтків. 15 грудня 1785 року цісарсько королівський надаудитор Міллер подав до буковинської окружної адміністрації звіт про буковинські маєтки Великого Скиту. Звіт однозначно стверджував, що з численних буковинських маєтків Скиту лише село Мамаївці належало первісно монастирю Сучавиці, тож його конфіскування на користь буковинського релігійного фонду могло бути виправданим. Натомість всі решта маєтків, а саме село Ревна, половина села Митків, хутір в місті Чернівці, десятина від чернівецьких міських ґрунтів, а також маєтки в турецькій Молдавії Микулинці, Пилипівці та Спарешти є безсумнівною власністю Великого Скиту і їх конфіскація є нічим не обґрунтованою. Австрійський уряд, який в трактаті з Польщею від 1772 року вимагав від останньої збереження в недоторканості всіх маєтків православних монастирів, показав свою лицемірність, цілком безправно конфіскувавши ці маєтки після загарбання західноукраїнських земель.

Загадкове зникнення скитських ченців прояснилося 21 грудня 1785 року, коли у Львові, в генерального командувача Галичини фельдмаршала Шредера з'явився ігумен Скиту Ісаак Протасієвич. Повідомивши, що скитські ченці в числі 50 осіб перебувають у своєму буковинському селі Митків (або Брід), ігумен вже вкотре подав прохання про дозвіл оселитися у скасованому монастирі Великий Скит або ж дозволити їм усім емігрувати за кордон без підписання будь-яких реверсів. Шредер висловив здивування з того приводу, що чернівецька окружна адміністрація не знала про справжнє місцезнаходження ченців.

Наступного ж дня після отримання листа від фельдмаршала Шредера, генерал Енценберг 29 грудня 1785 року направив своє донесення до Львова у справі скитських ченців. Він виправдовувався тим, що вже в середині грудня буковинська окружна адміністрація довідалася про місцеперебування скитських ченців в селі Брідок, “де вони ще й тепер перебувають, вештаючись по краю, на що єпископській консисторії була дана повторна вказівка: будь-яким способом привести ченців до визначеного їм місця проживання, оскільки це є небезпечна і заборонена поліцією справа, щоби 40 невдоволених ченців вешталися по краю”.

На думку Енценберга “ці ченці сподівалися на оборону російського імператорського двору і на триумфальний прийом їх в Росії, і це могло бути причиною, чому вони так наполягали на своєму емігруванні та звільненні від підписання реверсу. Однак через те, що в Росії вони тепер знайдуть мало співчуття, тому вони набагато менше роздумують над емігруванням, а набагато більше над тим, який прийом чекає їх тут чи там. Через те, що вони вже заявили, що не хочуть відправитися до Молдавії, то тепер вони шукають притулку в своєму колишньому монастирі”. В словах Енценберга є немала частка правди, оскільки до конфіскації останніх монастирських маєтків в Росії залишалося менше, ніж пів року...

Спільний лист єпископа Доситея Херескула та архимандрита Іоанна Фельдварі до скитських ченців від 30 (19) грудня 1785 року, написаний на настійну вимогу генерала Енценберга, є сумним свідченням “одержавлення” буковинської православної церкви і її ієрархів. “Монастир Великоскитській, в Гальції лежачій, греческаго неунитскаго исповѣданія есть; въ сей же предкоснутой провънціи Гальції сего неунитскаго закона обиватели не обрѣтаются, и потому Великоскитскаго монастиря монахи въ Гальції ни на каковую общую ползу не потребніи” – такі слова можна було сподіватися почути з вуст байдужих до релігійних справ чиновників, але аж ніяк не від справжніх сповідників православної віри, на очах яких нищився останній оплот грецького неуніатського закону в провінції Галичина. А найсильнішим

аргументом, який повинен був спонукати скитських ченців підкоритися волі влади, була погроза застосувати до них найсуворіші заходи церковного і світського покарання.

Майже місяць тривали переговори між буковинською консисторією та перебуваючими в Брідку скитськими ченцями. 28 січня 1786 року консисторія навіть повідомила генерала Енценберга про те, що ченці погодилися добровільно іти в Молдавию, тож для їх супроводу в Брідок 30 січня мав відправитися архимандрит Фельдварі. Натомість 30 січня консисторія повідомила Енценберга, що через погану погоду Іоанн Фельдварі не зміг доїхати до Брідка, і ціла операція з перевезенням скитських ченців до Молдавії зірвалася. Генерал Енценберг вважав причиною цього з одного боку недбальство консисторії, а з іншого – обнадійливі листи, які надсилав ченцям із Львова ігумен Ісаак Протасієвич, котрий застерігав ченців від переселення до Молдавії, оскільки, мовляв, цісар вже дозволив на їхнє повернення до Великого Скиту.

14 лютого 1786 року архимандрит Фельдварі врешті-решт прибув до Брідка, однак його місія зазнала тут повного фіаско. “Я приготував усе для того, щоб доставити скитських ченців в Чернівці, однак вони вчинили опір і відповіли, що не зрушаться з місця до поки зі Львова не повернеться їх ігумен, хіба щоб їм зв'язали руки й ноги – писав він того дня у звіті єпископові Доситею. – Ваша всечесність добре розуміє, що я сам не був у змозі силою доставити сюди таку велику кількість ченців, котрі жодним способом не підкорялися наказам” [20]. В свою чергу того ж дня владики Доситея направив прохання до окружної адміністрації про надання консисторії необхідної і надійної допомоги для перевезення цих ченців.

Отримавши від владики Доситея прохання про надання допомоги щодо насильного транспортування скитських ченців, генерал Енценберг висловив невдоволення тим, що “буковинська консисторія і пан єпископ не бажають деградувати цих ченців, котрі чинять опір і не бажають підкорятися його розпорядженням, натомість хочуть за допомогою світської влади перенести їх до Молдавії як до визначеного місця” [21]. Виразно знервований неспроможністю консисторії дати раду з підлеглими їй духовними особами, генерал Енценберг поставив справу руба – якщо владики Доситея не може нічого вдіяти, то нехай він позбавить бунтівливих скитських ченців духовного сану і передасть їх у світську юрисдикцію, яка знає, як чинити з тими, хто не виконує цісарських наказів. І зрештою, про яку допомогу тут розходиться? Чи консисторія бажає присутності судових службовців або мазилів (шляхетського ополчення) чи ще щось?

Дилема, перед якою постав старий і хворий владики Доситея, потрясла його до глибини душі, і

у своїй відповіді на пропозиції генерала Енценберга 16 лютого 1786 року він вперше за багато місяців поставив свій обов'язок перед Богом і церквою вище, ніж перед цісарем і державою. В своєму листі молдавський боярин Доситей Херескул відважився відкинути всі ті упередження, які він мав стосовно ченців Манявського Скиту як до представників духовної еліти українського народу, спростовуючи всі свої попередні наклепи та інсинуації.

“До буковинської окружної адміністрації.

Нота.

Високохвальній окружній адміністрації добре відомо, що як я, так і ціла придана мені консисторія доклали всіх зусиль і красномовства, щоб опираючихся ченців Великого Скиту спонукати од того, аби вони підкорилися найвищим наказам і або відійшли до монастиря Молдавія, або видали реверс про відмову від пенсії і по-одному з Буковини емігрували.

Як часто вони коливалися з відповідями, то оголошуючи про свій відхід до Молдавії, то потім знову наполягаючи, що вони цього не зроблять і що їх туди хіба за допомогою насильства можна буде перенести – про це високохвальна окружна адміністрація може довідатися з наших звітів, які ми представляли у цій справі.

Нещодавно доставлене мені розпорядження надвірної військової ради від 26 січня цього року і отриманий сьогодні лист, в якому запитується, що я в цій справі маю намір робити і яку допомогу від високохвальної окружної адміністрації бажаю отримати, поставили мене у скрутне становище, бо вибір того чи іншого є завжди жорстоким і може викликати неприємні наслідки, за які я разом з моєю консисторією не відважусь взяти на себе відповідальність.

Заздалегідь відомо, що простий народ, котрий від освіти далеко перебуває, з особливою повагою дивиться на духовенство і ченців. Скитські ж ченці користуються серед тутешнього народу особливою славою побожності і святості через їх завжди чудово проваджений, суворіший, ніж в інших ченців, та повчальний спосіб життя. Опір, який вони проявили при теперішньому скасуванні їх монастиря, розглядається швидше як християнська непохитність і стійкість, аніж як спротив проти найвищого наказу. То чи не буде розглядати їх народ щонайменше за мучеників релігії, дивлячись на їх непохитність, коли проти них буде тим чи іншим чином застосоване насильство?

При виконанні повторного високого наказу лише два засоби є неприйнятними, а саме насильне відпровадження їх до Молдавії та передача їх світській владі після деградування. І одне і друге є пов'язане з багатьма труднощами і може потягнути за собою погані наслідки.

Щоб спонукати до від'їзду і провадити 50 ченців, котрі ставлять опір, забезпечуючи їх транспор-

тування за допомогою світського духовенства, потрібно прикликати стільки ж попів, котрі на кілька тижнів занехають свої душпастирські обов'язки. Ця поїздка призведе до багатьох непотрібних видатків, не кажучи вже про те не вигідне враження, яке справить ця подія на авторитет світського духовенства серед народу. Я справді не знаю, чи можна використувати духовенство для цього.

Якщо ж бажати перевезти їх до Молдавиці за допомогою мазилів чи судових службовців, то треба зважати на те, чи безсильні прокльони ченців не відстрашать їх від даного їм доручення, несумісного з шляхетською гідністю, і чи не прийме ця справа, таким чином, ще неприємнішого звороту?

Таке ж загальне невдоволення серед народу виникатиме завжди, якщо цих ченців, що чинять опір, провадитимуть до призначеного їм місця військовою силою, і це завжди старатимуться виставити, як зневагу до духовенства і до крайової релігії.

Їх повне деградування, про яке говориться в високому розпорядженні від 6 липня 1785 року є сполучене ще з більшими складнощами. Як буде дискредитувати мене перед цілим народом як єпископа, ця справа, якщо я позбавлю священничої гідності людей, котрих тут вважають напівсвятими? Хто відважиться відрізати волосся і бороди (а це під час деградування мусить статися) 50 особам, чий стан і в більшості сивий вік викликає благовоління і співчуття в очах народу?

Я переконаний, що високі установи не будуть цього вимагати від мене. Відразу ж після отримання

цієї дорогоцінної ноти я скликав засідання консисторії і виклав всі ці думки і міркування. Консисторія прийняла рішення смиренно навести всі ці труднощі високохвальним окружним установам і одночасно просити передати їх найвищим установам, щоб вони:

або визнали законним підписаний цими скитськими ченцями ще в вересні 1785 року в Мамаївцях реверс, в силу якого вони назавжди зрікалися своїх буковинських бенефіцій, а їх самих, не вимагаючи надалі реверсу про відмову від пенсії, відпустити всіх разом з Буковини згідно з їх бажанням, тому що вони через роз'єднання і висилку по-одному завжди будуть під підозрою, а їх спільний вихід приверне менше уваги, аніж викликане застосуванням насильницьких методів хвилювання;

або ж нехай будуть видані такі позитивні інструкції високохвальною надвірною військовою радою про те, як треба поводитися з цими ченцями, що ставлять опір, якими б і я, і консисторія могли забезпечитися від всіх можливих наслідків.

Так як я саме сьогодні отримав долучений тут звіт пана архімандрита Фельдварі, в якому він повідомляє, що ченці не бажають ні на що погодитися до приїзду їх ігумена, котрий був посланий ними до Львова з їх депутацією, тому я користуюся нагодою і прошу високохвальну окружну адміністрацію зволити поклопотатися перед високим львівським генеральним командуванням про його негайну висилку сюди. Для того, щоб вони могли обміркувати останнє послане їм переконливе умовляння, щоб вони не противилися більше найвищим наказам, їм востаннє визначено час на обдумування до приїзду їх ігумена.

Чернівці, 16 лютого 1786 року.

Доситей, єпископ буковинський" [22].

Лист Доситея Херескула справив враження вибуху на генерала Енценберга, який лише тепер зрозумів серйозність ситуації і неможливість вжити насильницьких засобів стосовно ченців Манявського Скиту.

Галицьке генеральне командування також не відважилося взяти на себе відповідальність за видачу наказу про насильне транспортування ченців або ж про їх деградацію з духовного стану.

Однак аж через півтори місяці неординарність ситуації зі скитськими ченцями зрозуміли і у Відні. 4 квітня 1786 року начальник об'єднаної чесько-австрійської надвірної канцелярії граф Леопольд Коловрат подав

пропозицію надвірній військовій раді, щоб та наказала галицькій губернії в порозумінні з буковинською окружною адміністрацією видати ченцям паспорти для їх спільного емігрування в Молдавію або в Росію.

Бюрократична тяганина щодо спадщини Манявського Скиту продовжувалася ще й через те, що в царсько-королівських канцеляріях невідомо де поділися документи і привілеї монастиря, які стосувалися його молдавських маєтків. 4 квітня 1786 року галицький губернатор граф Йозеф Бригідо доповідав галицькому генеральному командуванню, що "документи, які стосуються розташованих в Молдавії маєтків скасованого василіанського монастиря Скит, незважаючи на всі зусилля, не вдалося розшукати" [23].

Однак спроби скитських ченців вирішити на свою користь окремі проблеми стали неможливими після 12 квітня 1786 року, коли цар Йосиф II затвердив план врегулювання духовних справ в Буковині, що включав повне скасування Манявського Скиту, наклавши на нього резолюцію: "Я цілковито схвалюю цей план і таким він повинен бути виконаний. Йосиф" [24]. Вже наступного дня надвірна військова рада запевнила об'єднану чесько-австрійську надвірну канцелярію, а через неї і галицьку губернію, що "вони можуть бути впевненими, що скитським ченцям дозволено разом відійти в Молдавію або в Росію". 20 квітня 1786 року галицька губернія звернулася до галицького генерального командування з пропозицією дозволити буковинській окружній адміністрації видати паспорти тим скитським ченцям, які перебувають на Буковині.

Однак доки на Буковині не дізналися про зміст царських рішень, тут тривало нервово напруження в очікуванні розпоряджень надвірних установ, а "великоскитські ченці залишаються у Миткові, де все ще перебувають у копицях сіна та соломи", як доносив 18 квітня 1786 року генерал Енценберг у звіті до галицького генерального командування. Генерал Енценберг вже вкотре просив своїх начальників надати йому чіткі вказівки про те, "як можна звільнитися від цих непокірних і неспокійних ченців, які користуються славою святих серед простого народу". "Як має влада поводитися з цими ченцями, котрі не бажають ані переноситися на призначене для них місце, ані, окрім того, підкорятися жодному розпорядженню? Яких заходів потрібно вживати щодо них?" [25] – в розпачі запитував Енценберг. Скитські ченці навіть демонстративно відмовлялися отримувати від буковинської консисторії кошти, виділені владою на їх утримання, про що повідомили буковинську окружну адміністрацію своїм листом від 8 (19) квітня 1786 року владика Доситей Херескул та протопоп і консисторський асесор Дмитро Медвідь. Перебуваючий у Львові скитський ігумен Ісаак

Місце поховання монахів зі Скиту Манявського у монастирі м. Сучавиці.

Протасієвич "письмово розповсюджує чутки про те, що їх буцімто насильно вигнано з монастиря і тепер безповоротно заслано в покинутий і зруйнований монастир, де, як вони кажуть, їх бажають тепер покорити" – скаржилося 23 квітня 1786 року надвірній військовій раді галицьке генеральне командування, додаючи, що "ченці монастиря Великий Скит вештаються також в і Галичині, і що подібне поширення ченцями чуток як серед не уніатського народу на Буковині, так і в інших краях може викликати дуже шкідливі наслідки і враження не лише з релігійного, але і з політичного боку" [26].

Невідомо чому, але галицьке генеральне командування не повірило в можливість надання паспортів усім скитським ченцям для подальшого їх спільного емігрування, тож 29 квітня 1786 року в обширному звіті повідомляло надвірну військову раду про те, що не може взяти на себе відповідальність дозволити скитським ченцям емігрувати так, як вони хочуть і просила надіслати їй детальні інструкції. З таким самим проханням галицьке генеральне командуван-

ня звернулося до галицької губернії 3 травня 1786 року, а 7 травня 1786 року об'єднана чесько-австрійська надвірна канцелярія звернулася до надвірної військової ради. Вслід за посланими до Відня запитамі граф Бригідо 11 травня 1786 року надіслав листа до галицького генерального командування, в якому стверджував, що впертість скитських ченців триватиме доти, доки вони перебуватимуть разом, і рекомендував “розділити їх по-одному і перевести в розташовані в Буковині монастирі” [27].

Нарешті 12 травня 1786 року надвірна військова рада надіслала до королівської губернії Галичини і Лодомерії декрет, яким остаточно вирішувала долю скитських ченців:

“Тому що згідно з повідомленням галицького генерального командування незадоволення перебуваючих на Буковині скитських ченців підсичується головно їхнім залишенням в Галичині ігуменом, тому крайові установи повинні вжити заходів, щоб цього ігумена, уникаючи розголошу, доставити зі Львова на Буковину в супроводі губерніального службовця, де його очікує таке ж пристойне утримання, яке підготовлене і для підпорядкованих йому ченців.

Втім, цим ченцям, якщо вони й надалі відмовлятимуться від запропонованого їй пристойного забезпечення, можна не гаючись дозволити відійти в Молдавію або ж в Росію по-одному або також разом” [28].

24 червня 1786 року буковинська окружна адміністрація доповідала галицькому генеральному командуванню про виїзд скитських ченців за межі Буковини. Лише троє з ченців вирішили залишитися на Буковині, решта ж отримала один загальний паспорт для виїзду в Молдавію. Днем свого від'їзду скитські ченці визначили 20 червня 1786 року, консисторія виплатила їм ще невиплачене утримання, для чого окружний директор зустрівся з ченцями в приміському селі Жучка, після чого 21 червня 1786 року вони перейшли кордон.

Втім, в буковинських монастирях, які вистояли в ході йосифінських реформ, знайшли собі притулок 38 ченців, які отримали свого часу чернечий постриг в Манявському Скиті – шестеро в монастирі Путна, восьмеро в монастирі Драгомирна і аж 24 в монастирі Сучавиця. В Галичині залишився скитський ігумен Ісаак Протасієвич та супроводжуючий його чернець Себастьян Зелінський, котрі періодично подавали скарги до державних установ, намагаючись отримати дозвіл на повернення скитських ченців в Галичину. 29 квітня 1786 року фельдмаршал Шредер доповідав надвірній військовій раді, що “невдовзі після того, як було встановлено, що згаданий ігумен перебуває у Львові, йому від імені генерального командування було роз'яснено безпідставність усіх його скарг, поданих ним до найвищих установ, надвірних установ, а також до тутешньої губернії. Його закликано до негайного відходу на Буковину для з'єднання з

рештою, щоби ченці всі разом змогли підкоритися наказам його величності. Його настійно умовляли, погрожуючи поганими наслідками і майбутніми гострими покараннями. На ці умовляння і погрози цей чернець в відповідною байдужістю відповів, що незважаючи на добре чи погане ставлення до себе він цими днями хоче оголосити про свій відхід на Буковину” [29]. 2 травня 1786 року Граф Йосиф Бригідо доповідав, що Ісаак Протасієвич отримав наказ окружного правління про беззастережний від'їзд на Буковину, а в разі невиконання цього наказу щодо нього будуть вжито крайніх заходів.

12 травня 1786 року у Львові отримали надвірний декрет, який вимагав уникаючи розголосу доставити Ісаака Протасієвича на Буковину в супроводі губерніального службовця. Однак скитський ігумен заявив, що настільки захворів, що до свого одужання він не зможе вирушити в дорогу. Окружне правління отримало доручення вяснити стан здоров'я Ісаака Протасієвича за допомогою окружних лікарів, і як тільки він одужає, відправити його на Буковину в супроводі поліційного службовця. Справа затягнулася, і аж 4 липня 1786 року граф Йосиф Бригідо повторно наказав окружному правлінню протягом 24 годин у супроводі поліційного службовця відправити на Буковину двох перебуваючих у Львові скитських ченців Ісаака Протасієвича і Себастьяна Зелінського, щоб, як і інших скитських ченців, їх було видворено за кордон.

Однак ще 20 липня 1786 року обоє ченців перебували у Львові, подавши заяву, що вони хочуть виїхати в російські землі. 3 серпня 1786 року граф Йосиф Бригідо доповідав галицькому генеральному командуванню, що останні скитські ченці Ісаак Протасієвич та Себастьян Зелінський повинні невдовзі отримати виїзdnі суми по 100 флоринів на кожного, а для того, щоб вони не вешталися по краю і щоб дійсно забезпечити їх виїзд до Росії, обох ченців буде відвезено до кордону в супроводі поліційного службовця. І нарешті 7 серпня 1786 року буковинська окружна адміністрація повідомила буковинську консисторію про те, що директоратам і наддиректорату державних маєтків і другому гарнізонному регіменту було дано доручення видаляти за межі краю кожного ченця, котрий блукатиме в краї без монастирського паспорта, оскільки такі ченці розглядатимуться як ченці-чужинці, котрі порушують порядок в краї.

24 серпня 1786 року буковинська окружна адміністрація повідомила галицьке генеральне командування, проте жоден зі скитських ченців не з'явився до цісарсько-королівської агенції в Молдавії по невиплачене їм утримання, а ігумен Протасієвич так і не прибув до Молдавії. Ще через місяць надвірна канцелярія розпорядилася відшкодувати з камеральних маєтків буковинській окружній касі ті видатки, “які

вона вже витратила на тих скитських василіанських ченців, котрі вже пішли в Росію і в Молдавію, а також залишилися в буковинських монастирях, і котрі ще будуть витрачені як за минулий час, так і витрачатимуться час від часу в майбутньому, доки всі такого роду ченці перебуватимуть в стані супернумераріїв” [30]. Це була одна з останніх згадок про перебування ченців Манявського Скиту на Буковині і в Галичині; в подальшому згадки про них лише принагідно потраплятимуть на сторінки офіційних документів.

Спадщина Манявського Скиту на Буковині. Скитський іконостас, бібліотека та архів.

В своїй відомій монографії про українську декоративну різьбу XVI–XVIII століть Михайло Драган, розповідаючи про іконостас Воздвиженської церкви Манявського Скиту роботи Йова Кондзелевича зазначав, що “мистецька діяльність Скиту Манявського не мала широкого територіального і часового обсягу” [31]. На нашу гадку, правильніше було б говорити про те, що діяльність аскетичного, а отже консервативного за своєю природою чернечого згромадження над рікою Манявою не стимулювала зародження нових мистецьких течій чи напрямків, натомість роль Манявського Скиту у збереженні та поширенні традиційних цінностей українського сакрального мистецтва не сміємо применшувати.

Зокрема, у всіх великих чи малих філіальних монастирях Манявського Скиту будувалися церкви, найчастіше дерев'яні, у стилі, який сучасні дослідники української дерев'яної монументальної архітектури кваліфікують як церкви “гуцульського” типу. Також і на Буковині, крім спорудженої в 1772 році кам'яної церкви в Сучавицькому монастирі, ченці Манявського Скиту побудували ряд дерев'яних храмів, які, на жаль, не дійшли до нашого часу. Найдавнішою з них була церква скиту Мамаївці, заснована в 1667 році. Після ліквідації Мамаївського скиту, його церкву хотіла перенести в своє село громада села Шубранець, як про це свідчить її заява до консисторії від 5 листопада 1785 року [32]. Також і громада села Мамаївці в заяві до консисторії від 20/31 травня 1786 року внесла прохання, щоб їй було дозволено “церкву, яка знаходиться на мамаївському хуторі, перенести в їх село” [33]. Однак в подальшому церкву Мамаївського скиту було подаровано сусідній парохії Садагура; в 1936 році ця церква вже не існувала.

Більше відомостей маємо про церкву скиту для черниць у селі Ревна, на одвірку дверей якої ще наприкінці XIX століття виднівся був напис руською мовою: “Року 1744 збудована ця церква на честь святого Миколи стараннями і під опікою достойного ієромонаха Ісайї, проігумена Великого Скиту, фунда-

тора цього храму, на відпущення його гріхів, амінь. Згодом відновлена ця церква в 1764 року” [34]. Після закриття монастиря церква св.Миколи служила парохіальною церквою с.Ревна аж до 1895 року, коли в Ревні збудовано нову велику церкву, а старий скитський храм було продано громаді села Слободзія-Комарівці. В цьому селі в 1901 році церкву було посвячено на честь святих архангелів Михайла і Гавриїла, а в часі першої світової війни вишукана краса цієї визначної пам'ятки українського дерев'яного зодчества не врятувала її від пожежі та повної руйнації.

В церквах обох скитів – в Мамаївцях і в Ревні були і мистецькі іконостаси, створені іконописцями Манявського Скиту та запрошеними ними майстрами. Про іконостас Ревнянського скиту, який згорів разом з церквою, залишився лише його опис в довоєнних наукових виданнях. “Між вітварною частиною і головною частиною церковного приміщення стоїть споруджений в стилі архітектури рококо трьохдверний іконостас з багатим різьбленням і позолотою, ікони якого загалом виконані дуже добре. Тому що його верхня частина має цілком інший характер і не пасує до нижньої частини навіть з точки зору їх розмірів, вона могла належати до якогось старішого іконостасу. Різьба виконана дуже коректним способом з великою старанністю і знанням справи; на жаль як сама будівля, так і іконостас зазнали сильного пошкодження від деревних черв'яків” [35].

Натомість доля була щасливішою до іконостаса Мамаївського скиту. Його мистецька вартість була такою великою, що після закриття скиту владика Доситей Херескул звелів перенести його до Чернівців і саме перед ним майже ціле століття з дня в день молилися буковинські владики. В своєму монографічному дослідженні історії буковинського православно-релігійного фонду Ізидор Ончул згадував, що “іконостас цієї церкви (тієї, яка була подарована церковній громаді Садагури) було встановлено в церкві єпископської резиденції в Чернівцях. Після спорудження нової резиденції (1882) його ж було подаровано церковній громаді парохії Михальча” [36]. Скитський іконостас було встановлено в збудованій в 1878 році і посвяченій на честь св.Івана Нового Сучавського церкві-філіалі села Спаска, де він перебуває і донині [37]. На жаль, скитський іконостас в селі Спаска, ця першорядна і добре збережена пам'ятка української культури 18 століття, унікальна для Буковини, перебуває у забутті і навіть не взята на державний облік пам'яток культури.

Про територіальний засяг мистецького впливу Манявського Скиту свідчить ще одна першорядна, до того ж підписана пам'ятка українського малярства – напестольна ікона святого Миколая, яка первісно належала катедральній церкві святого Миколи в Радівцях, згодом була передана до монастиря Сучавиця, а в 1698 році належала Манявському Ски-

Надмогильна плита засновників Скиту Манявського Йова Княгиницького і Феодосія Ляховича. Рисунок Д. Вагилевича з видання 1848 р.

ту, як свідчить напис на ній: “Сія икона святого отця Николая Скиту Великого ест, идеже одновися іеромонахом Іовом малярем в льто от рожества Христова 1698 мѣсяца августа дня 1. А во дни ігуменства отця Софронія” [38]. Відновлення ікони в ті часи означало створення фактично нового образу, очевидно теж сталося і наприкінці 17 століття з іконою, перший напис на якій відноситься ще до 1504 року. Отож икона святого Миколая, яка нині зберігається в монастиря Сучавиця – це визначна пам’ятка українського мистецтва пензля Іова Кондзелевича, який тоді (1698–1795) працював над створенням іконостаса для Воздвиженської церкви Манявського Скиту.

Окремо потрібно сказати про високомистецькі твори золотарського мистецтва, які створювалися на замовлення Манявського Скиту або дарувалися йому доброчинцями. Після закриття Манявського Скиту окружний комісар Яшевський та управитель Штрасер 7 вересня 1785 року уклали інвентар 244-х скитських коштовностей, які були передані на зберігання в Станіславську окружну касу. Цей інвентар 26 жовтня було надіслано чернівецькій консисторії з пропозицією вказати, які речі є на її думку потрібними для церковного вжитку на Буковині. 3/14 листопада консисторія отримала повторний запит від крайової адміністрації стосовно можливості придбання хрестів, книжок і риз. Треба зазначити, що мова йшла ви-

ключно про церковні літургічні речі – хрести, чаші, свічки, лампади, срібні оклади ікон, коштовні Євангелії, золототкані ризи тощо; решту ж золотих і срібних речей зі скитської скарбниці відразу було відправлено до Львова на переплавку.

Консисторія відповіла відмовою, бо не мала охоти займатися збереженням спадщини українського церковного та мистецького життя минулих століть. Для неї було байдуже, чи коштовні літургічні речі православного монастиря потраплять до рук так нелюбих владиці Доситею уніатів, а чи підуть на переплавку – аби лише менше було на Буковині руського духу!

“До високохвальної крайової адміністрації,

В люб’язному повідомленні від 3 листопада цього року, до якого був долучений інвентар коштовностей і риз Великого Скиту, який з цим листом повертається, висловлюється побажання, щоб ці речі з багатьох важливих причин були викуплені для релігійного фонду.

Однак тому, що всі тутешні монастирі достатньо забезпечені тепер подібного роду речами, тож ці коштовності не можуть бути використані інакше, ніж для парохіальних церков. Можна мати великий сумнів в тому, чи передавши такі вартості, якими є ці речі, ми не виставимо їх на небезпеку викрадення, через що багато людей стануть нещасними. Втім, стосовно хреста, то монастир Сучавиця готовий його прийняти по визначеній ціні, якщо можливо є отримати його окремо.

Це все, про що ми маємо честь повідомити високохвальну крайову адміністрацію.

Чернівці, 18 листопада 1785 року.

Іван Фельдварі, архімандрит” [39].

Згаданий в листі консисторії хрест, який побажали зберігати в себе ченці монастиря Сучавиця, був отриманий скитськими ченцями від московського царя Федора Олексійовича в 1680 році і числився в інвентарі скитських коштовностей під № 5. Це був прикрашений коштовним камінням, оправлений в срібло дерев’яний ручний хрест з часткою дерева з хреста Ісуса Христа; лише вартість срібла (14 лотів) складала 30 флоринів. Напис на хресті гласив: “Сій крестъ пожаловалъ великій государь царь и великій князь Феодоръ Алексѣевичъ, всея великія и малыя и бѣлыя Россіи самодержецъ въ скитской пустынной воздвиженской монастырь которой в галицкомъ повѣте. Лѣта отъ создания міра ЗРПИ (7188-1680) мѣсяца іюня въ 2 день”. Згодом сучавицькі ченці – а в 1786 році серед них не було жодного (!), хто не склав би свого часу монаші обіти в Манявському Скиті – попрохали віддати їм також мантію і срібний позолочений жезл скитських ігуменів з вигравіюваними літерами Ф.Т.1648, які служили відзнаками ігуменського достоїнства в монастирі Сучавиця аж до кінця XIX століття.

Чернівецький владика Доситей не виявив також жодного зацікавлення і бібліотекою Манявського Скиту, в якій нараховувалося лише шість коштовних, оправлених у золото і срібло руських євангелій, а понадто ще чимало інших книг, котрі не були вписані до інвентаря скитських коштовностей, як малоцінні для австрійських чиновників. “Львівська губернія розпорядила, щоби книжки після вартости посортувати, вѣдтакъ потрібніші зъ нихъ переслати до бібліотеки новооснованого университета у Львові, а непотрібні продати, за що можна” [40] – зазначав Юліан Целевич. Однак на Буковині все ж опинилася значна частина бібліотеки Великого Скиту – частину її привезли з собою скитські ченці після закриття Скиту, більшість же книг поклали в монастир Сучавиця скитські ченці протягом півторастолітнього управління цим монастирем. З листування монастиря Сучавиця та буковинської консисторії довідуємося, що завдяки твердій відмові українських ченців віддати з свого монастиря книги Манявського Скиту вони збереглися і досі в цій обителі.

“Сесія 3, 23 січня/8 лютого 1786 року: Крайова адміністрація 6 лютого повідомила консисторію, що Станіславівський крайсамт не може визначити вартість Скитських книжок, які він вимагає від монастиря Сучавиця, аж доки згаданий монастир не перешле йому копії титульних сторінок усіх книг.

Рішення сесії: Доручити монастирю Сучавиця переписати титульні сторінки книжок і переслати їх туди (до Станіславівського крайсамту)” [41].

“Сесія 9, 4/15 березня 1786 року: Монастир Сучавиця 4 березня 1786 року повідомив консисторію, що монастир через брак грошей заперечує проти видачі зазначених книжок монастиря Скит.

Рішення сесії: Треба повідомити крайову адміністрацію про те, що монастир Сучавиця цілком заперечує проти передачі цих скитських книжок” [42].

Серед книг Манявського Скиту, які зберігаються нині в монастирі Сучавиця, є багато руських євангелій XVII–XVIII століть як рукописних, так і друкованих. Серед них надруковане в Києво-Печерській Лаврі в грудні 1697 року Євангеліє, яке привіз в монастир Сучавиця в 1715 році ігумен Манявського Скиту Варлаам Ступницький. Ще одне старовинне руське Євангеліє XVI століття поновив 30 квітня 1781 року сучавицький ігумен Антіох Драгомирецький. Скитські ченці привезли в Сучавицю і кілька слов’янських Євангелій, виданих в Москві в середині XVIII століття; останнє ж київське видання Євангелія датується 1783 роком. Загалом же список руських стародруків, які зберігаються в монастирі Сучавиця, нараховує 60 книг, виданих головню в Києві, Львові, Острозі та Москві. Особливе історичне значення має рукописний Поменник Манявського Скиту – на 180 сторінках, – вивезений ченцями закритого монастиря в Молдавію – нині він зберіга-

Икона “Святой Миколай” зі Скиту Манявського, XVI ст. Перемальована Йовом Кондзелевичем в 1698 р. Зараз знаходиться в монастирі м. Сучавиця.

ється в бібліотеці Румунської Академії Наук в Бухаресті. Однак крім золота та срібла, українські ченці Манявського Скиту залишили на Буковині ще й іншу спадщину – духовну.

Наслідком впливу Манявського Скиту на духовне життя Буковини, що тривав майже півтора століття, стало створення в нашому краї цілої мережі невеликих монастирів-скитів, де плекали витворену блаженними скитськими ієросхимонахами Йовом та Теодосієм систему християнських аскетичних цінностей. З якихось причин ці цінності були близькими саме для руських мешканців Буковини і не знайшли великого поширення серед молдавського населення півдня краю. Крім згаданих вже скитів Мамаївці і Ревна, які були філіальними монастирями Манявського Скиту і керувалися прийнятими в ньому суворими кіновіатськими правилами чернечого співжиття, історичні джерела зберегли згадки про такі буковинські скити: Бабин, Бережниця, Бросківці, Вилавче, Горече, Жадова, Замості, Кабинці, Коритниця, Лука, Святий Онуфрій, Остра-Барбівці і Хрещатик для ченців і Вижниця та Волока для черниць. Діапазон впливу на буковинців згаданих скитів залежав від їх величини та матеріальних спроможностей – адже такі скити, як Лука чи Вижниця налічували лише кілька ченців та володіли убогими дерев’яними церквочками, натомість приміський скит Гореча, маючи

в своєму складі два десятки ченців, міг похвалитися чудовим кам'яним храмом з фресковими розписами та обширною бібліотекою руських книг.

Румунські дослідники цілком бездоказово відносять буковинські скити до проявів буцімто румунського духу. Як приклад можна навести висловлювання Мірчі Пекурарю з його історії румунської православної церкви про те, що в буковинських скитах “жили лише ченці румунського роду” [43]. Як історіографічні курйози можемо розглядати докладну статтю професора богослов'я Чернівецького університету Симеона Релі про останні роки існування Манявського Скиту під назвою “Страждання нашої [румунської] православної церкви під австрійською владою” або ж повідомлення сучасних румунських авторів про стародавні буцімто румунські рукописи візантійської музики з Великого Скиту. Насправді ж буковинські скити єдині їх руський характер, що виявлявся в використанні руської мови в літургічній практиці та творах церковного мистецтва, в жвавому зацікавленні ченців буковинських скитів духовною літературою, виданою в Києві, Львові та в інших духовних центрах України. З документів буковинської консисторії знаємо, що всі ченці та черниці буковинських скитів, так само як і ченці Манявського Скиту, котрі залишилися жити в монастирях Путна, Драгомирна та Сучавиця, в 1786 році володіли руською мовою, а в своїй більшості – лише руською мовою.

Ми мусимо бути вдячні скитським ченцям з монастиря Сучавиця за те, що вони в самому розпалі церковної реформи та спричиненого нею закриття монастирів і в Галичині, і на Буковині, знайшли в собі мужність протестувати проти насильницької румунізації буковинської православної церкви, рятуючи тим самим і нашу національну гідність. На жаль, не вдалося відшукати оригіналу заяви протесту сучавицьких ченців проти румунізації внутрішнього життя буковинської церкви, однак в протоколі 58 сесії консисторії від 19/30 грудня 1785 року знаходимо аж надто лаконічну згадку про такий протест: “Монастир Сучавиця 17 грудня 1785 року прислав назад розписку в одержанні надісланого йому монастирського регламенту з допискою, що цей регламент є незрозумілий для більшості його ченців, які не володіють молдавською мовою” [44]. І хоча рішення консисторії з цього приводу проігнорувало вимогу українських ченців про збереження у церковному діловодстві руської мови, цей факт, як і очолення сучавицьким ігуменом Антіохом Драгомирецьким в 1784 році бунту ігуменів проти нищення австрійською владою традиційного церковного устрою, засвідчив – саме українські ченці відігравали в той час провідну роль у відстоюванні правдивих прав буковинської православної церкви.

Сотні руських ченців монастиря Сучавиця, котрі згадуються в його поменнику, не лише підтриму-

вали прийняті в Україні традиції зразкового чернечого життя протягом XVII–XVIII століть, плекаючи руську мову та руську культуру, але й зберегли для майбутніх поколінь коштовні історичні та мистецькі пам'ятки, подаровані монастирю Сучавиця його численними ктиторами, головні представники роду Могил. На жаль, зберегли не для себе і не для українського народу, бо нині всі ці українські національні реліквії, які викликають захоплення в іноземних відвідувачів є, як стверджує румунський історик Димитріє Дан, “предметом гордості румунської нації” [45]. В Румунії й досі інтенсивно засвоюють спадщину Манявського Скиту, прикладом чого є нещодавно видані книги про чернече життя Великого Скиту, концерти духовної музики за скитськими нотними збірниками, тощо. Для буковинських українців залишилася хіба що пам'ять про споконвічно український характер монастиря Сучавиця та скиту Хрещатик, яка ще в 1913 році знайшла вияв в домаганнях православних українців Буковини щодо поділу буковинської митрополії на дві рівноправні єпархії, українську та румунську: “Для православної руської дієцезії призначається монастир в Сучавиці й заснується другий в Хрещатику” [46]. Світова війна не дала сповнитися цим надіям...

Молох йосифінських реформ, заклавши підвалини до подальшого румунізування монастирів Сучавиця, Путна та Драгомирна, безжально ліквідував Манявський Скит разом з усіма без винятку буковинськими скитами, цими центрами староукраїнської культури. Всі вони стали зайвими в нових обставинах австрійської імперії, бо не надавалися для виконання головного “ідеологічного” постулату Йосифа II – германізування новоприєднаних країв. Буковинським русинам, які волею незалежних від них геополітичних обставин стали підданими династії Габсбургів, довелося будувати своє національно-духовне життя на нових засадах, починаючи свій цивілізаційний поступ майже з нуля, як це уже не раз траплялося в українській історії.

Ченці Манявського Скиту покинули рідний край в ореолі святості, здобувши перемогу у виснажливому багатомісячному протистоянні з цілою державною машиною абсолютистської монархії, не маючи підтримки навіть від ієрархії православної церкви. Їх єдиною зброєю було переконання у власній правоті і повага простих буковинців, які вважаючи скитських ченців напівсвятими і мучениками за свою релігію. Своєю стійкістю вони довели, що і окремі люди, і об'єднані спільною вірою спільноти людей можуть зберегти свою гідність навіть в цілком безнадійних обставинах, коли гине справа багатьох поколінь їх попередників. І цей урок був власне тим найбільшим спадком, що його отримали від скитських ченців і буковинські селяни, і буковинське православне духовенство, адже саме в попівських та

дяківських родин через багато десятиліть зародилися перші згадки про піднесення української мови та української народності.

І все ж сьогодні, з перспективи більше ніж двох століть ми можемо лише пожалкувати, що ченці Манявського Скиту не побажали змиритися з долею і не залишилися доживати віку на Буковині. Цей самий жаль я відчуваю і з приводу дещо ранішого емігрування з Буковини найбільшої (бо понад 300 осіб) української чернечої спільноти монастиря Драгомирна, очолюваної святим Паїсієм Величковським. Якби ці сотні письменних, а часто і високоосвічених українських духовних осіб не шукали спасіння для своєї душі у втечі від того неприхильного світу, в якому волею долі судилося жити українському народові, а стали духовними проводирями та учителями темної неписьменної маси наших предків! Але такою є доля кожної ідейної еміграції – іти на чужину, щоб зберегти чистоту своїх ідей, забуваючи, що відірвані від рідного народу навіть найяскравіші ідеї згасають вже через одне-два покоління.

1. Albert Jäger. *Kaizer Joseph II und Leopold II/ Відень, 1867.* – С.167.
2. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№149, арк.4. Оригінальний рукопис (переклад з німецької)
3. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№220, арк.4-5. Оригінальний рукопис (переклад з німецької)
4. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.79. Оригінальний рукопис (переклад з німецької)
5. F. Ziglauer. *Geschichtliche bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung. Band 4/ Чернівці, 1897, ст. 160-163* (переклад з німецької)
6. F. Ziglauer. *Geschichtliche bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung. Band 4/ Чернівці, 1897, ст. 174-176* (переклад з німецької)
7. F. Ziglauer. *Geschichtliche bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung. Band 4/ Чернівці, 1897, ст. 192-197* (переклад з німецької)
8. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.70-72. Оригінальний рукопис (переклад з німецької)
9. F. Ziglauer. *Geschichtliche bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung. Band 8/ Чернівці, 1901, ст. 131-132* (переклад з німецької)
10. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.50-51. Оригінальний рукопис (переклад з німецької)
11. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.70-72. Оригінальний рукопис (переклад з німецької)
12. F. Ziglauer. *Geschichtliche bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung. Band 8/ Чернівці, 1901, ст. 153-154* (переклад з німецької)
13. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.56. Оригінальний рукопис (переклад з німецької)
14. Dimitrie Dan. *Mănăstirea și comuna Putna/Бухарест, 1905.* – С.79.
15. А. Петрушевичъ. *Сводная Галицко-русская летопись съ 1772 до конца 1800 года. Часть III/ Львів, 1889.* – С.224.

16. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.193. Оригінальний рукопис.
17. ДАЧО, фонд 320, оп.7, од.зб.№1280, арк.1. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
18. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.198-199. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
19. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№269, арк.201. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
20. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.17. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
21. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.18. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
22. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.65-68. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
23. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.33. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
24. F. Ziglauer. *Geschichtliche bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung. Band 8/ Чернівці, 1901, ст. 179* (переклад з німецької)
25. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.35-36. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
26. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.3. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
27. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.48-49. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
28. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.69. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
29. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.41-44. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
30. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№320, арк.97. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
31. Михайло Драган. *Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст./Київ, 1970.* – С.96.
32. ДАЧО, фонд 1178, оп.5, од.зб.№2, арк.108. Канцелярська копія.
33. ДАЧО, фонд 1178, оп.5, од.зб.№4, арк.61. Канцелярська копія.
34. *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums. 1893/Чернівці, 1893.* – С.67.
35. *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums. 1893/Чернівці, 1893.* – С.67.
36. Isidor de Onciul. *Fondul Religionariu gr. or. al Bucovinei/Чернівці, 1891.* – с.124.
37. Hostiuc Erast. *Schiturile și Sihăstriile Bucovinei de altă dată/Чернівці, 1936.* – С.93.
38. А. Манастирскій. *Монастырь Сучавица и его достопамятности/Кандела, річник XXVI (1907)/Чернівці, 1907.* – С.826.
39. ДАЧО, фонд 1178, оп.1, од.зб.№270, арк.10. Оригінальний рукопис (переклад з німецької).
40. Юліанъ Целевичъ. *Исторія Скиту Манявского/Львів, 1887.* – С.124.
41. ДАЧО, фонд 320, оп.5, од.зб.№4, арк.8 (переклад з німецької)
42. ДАЧО, фонд 320, оп.5, од.зб.№4, арк.20 (переклад з німецької)
43. M. Păcurariu. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române/Кишинів, 1993.* – С. 306.
44. ДАЧО, фонд 320, оп.5, од.зб.№2, арк.123 (переклад з німецької)
45. D. Dan. *Mănăstirea Sucevița/Бухарест, 1923.* – С.120.
46. Звідомлене з діяльності “Товариства руских православних священників на Буковині” за час від 19 червня (2 липня) 1906 до 1 (14) мая 1914/Чернівці, 1914. – С. 66.